

NEGALIOS SOCIALINIAI VAIZDINIAI LIETUVOS DIENRAŠČIUOSE

Doc. dr. Rita Raudeliūnaitė

Mykolo Romerio universitetas
Socialinės politikos fakultetas
Socialinio darbo katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (8 5) 271 4716
Elektroninis paštas ritara@mruni.eu

Diana Šavareikaitė

Mykolo Romerio universitetas
Socialinės politikos fakultetas
Socialinio darbo katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (8 5) 271 4716
Elektroninis paštas diana@yahoo.com

*Pateikta 2013 m. vasario 1 d.
Parengta spausdinti 2013 m. kovo 7 d.*

Anotacija

Viena iš aktualiausių problemų negalės fenomeno psichosocialinėje struktūroje yra socialiniai negalios vaizdiniai. Jie leidžia analizuoti ne tik vyraujančias nuostatas, požiūrius ar vertybes vertinant negalią, bet ir konkrečioje visuomenėje dėl tam tikrų negalios vaizdinių priimtą negalios koncepciją, neįgaliųjų integracijos metodus, socialinės politikos žingsnius, neįgaliųjų socialinės atskirties ar įtraukties mastus. Ne kiekvienas individas su negalia susiduria asmeniškai, todėl, kaip rodo tyrimai, apie negalią jie dažniausiai suži-

no iš žiniasklaidos. Šiuo metu žiniasklaida yra ta socialinė institucija, kuri užima tvirtas pozicijas ir vaidina didelį vaidmenį žmonių gyvenime. Žiniasklaida ne tik atspindi socialinius tikrovės konstruktus, bet ir turi galią juos kurti. Todėl nuo to, kaip ji sugeba pasirinkti, apibrėžti bei pristatyti tam tikrus reiškinius, didele dalimi priklauso viešoji nuomonė, nuostatos ir jų skatinamas elgesys. Tyrimai rodo, kad žiniasklaidoje pateikiamas požiūris į negalią turi įtakos neįgaliųjų identiteto formavimuisi, negalios socialinio reiškinio suvokimui, apibrėžia neįgalaus asmens padėtį ir vaidmenis visuomenėje.

Straipsnyje pateikiamas tyrimas, kurio tikslas – atskleisti negalios vaizdinių, konstruojamų Lietuvos dienraščiuose, ypatumus. Tyrimo tikslui įgyvendinti pasirinktas dokumentų analizės metodas, leidžiantis objektyviai įvertinti negalios vaizdinių pobūdį apibrėžto laikotarpio dienraščiuose. Dokumentų analizės metodu atlikta kiekybinė ir kokybinė parinktų tekstų turinio analizė. Straipsnyje pagrindinis dėmesys sutelktas į dienraščių straipsnių kokybinės analizės rezultatus. Empiriniam tyrimui atlikti buvo pasirinkti keturi didžiausi šalies dienraščiai: „Lietuvos rytas“, „Lietuvos žinios“, „Respublika“ ir „Vakaro žinios“. Leidinių laikotarpis – 2009 m. sausio mėn. – 2010 m. gegužės mėn.

Tiriamuoju laikotarpiu keturiuose Lietuvos dienraščiuose buvo rasti 136 straipsniai negalios tema. Didžiausią dalį informacijos sraute negalios tematika sudarė informacinio pobūdžio pranešimai; pasigesta šviečiamosios, moksliniais faktais pagrįstos informacijos. Kokybinė dienraščių straipsnių negalios tematika analizė parodė, kad vis dar dominuoja klinikinis požiūris į negalią: negalia kaip medicininė patologija, kaip praradimas, problemų šaltinis, kitoniškumas, apribojantis asmens galimybes; neįgalus asmuo – valstybės išlaikytinis, jis silpnas, reikalaujantis pagalbos, globos, gydymo, korekcijos. Kita vertus, dienraščių straipsniuose identifikuojami negalios vaizdiniai, atspindintys socialinį požiūrį į negalią: negalia kaip įprasta gyvenimo dalis, neįgalieji visaverčiai visuomenės nariai, pateikiama informacija apie neįgaliųjų pasiekimus, aktyvumą, socialinį dalyvavimą.

Reikšminiai žodžiai: negalia, neįgalieji, socialinis vaizdinys, žiniasklaida, laikraščiai.

Įvadas

Šiandien Lietuvoje galima kalbėti apie paradoksalią neįgalių asmenų socialinę padėtį, kurios vienas iš esminių bruožų – ambivalentiškumas. Viena vertus, priimtas Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas (1991, 2004), vykdomos nacionalinės neįgaliųjų socialinės integracijos programos (2003–2012 m., 2013–2019 m.), ratifikuotas vienas svarbiausių neįgaliųjų teises įtvirtinančių bei ginančių dokumentų – JTO Neįgaliųjų teisių konvencija (2006), inicijuojami ir remiami įvairūs tarptautiniai ir nacionaliniai projektai. Iš esmės suvokta, jog demokratinėje visuomenėje negali būti atstumtųjų. Tačiau nepaisant priimtų sprendimų, visuomenėje vis dar egzistuoja tam tikros psichosocialinės kliūtys, vyrauja segregacinis, stereotipais pagrįstas neįgaliųjų suvokimas bei elgesys, dėl kurių neįgaliųjų įsitraukimas į visuomeninį gyvenimą yra

vis dar problemiškas. Tyrimai užsienio šalyse (Bryanas, 2002; Petersonas, 2010; Marini, 2012 ir kt.) ir Lietuvoje (Ruškus, 2002; Daugėla, Ruškus, 2004; Ruškus, Mažeikis, 2007; Mataitytė-Diržienė, 2011 ir kt.) rodo, kad vienas esminių neįgaliųjų socialinės integracijos veiksnių – socialiniai negalios vaizdiniai, nuo kurių priklauso, kaip žmonei realiai elgiasi, sąveikauja ir priima sprendimus neįgaliųjų atžvilgiu.

Ne kiekvienas individas su negalia susiduria asmeniškai, todėl negalios fenomeno pažinimas vyksta per tarpininkus. Vienas iš dažniausių tokių tarpininkų yra žiniasklaida – televizija, laikraščiai, radijas, internetas ar kitos priemonės. Kokią informaciją, kokius vaizdinius žiniasklaida pateikia savo auditorijai, daro didelę įtaką tam, kaip suprantami ir interpretuojami realybės reiškiniai ir fenomenai ir kaip jų atžvilgiu elgiamasi (Mataitytė-Diržienė, 2011). D. McDaid (2008) teigimu, žiniasklaidos daromas poveikis neapsiriboja mikrolygiu – poveikiu konkretiems žmonėms ir jų santykiui su neįgaliaisiais, ji daro įtaką ir makrolygiu – šios srities teisiniam reglamentavimui ir politikai, neįgaliųjų asmenų įtraukčiai į visuomenę (pagal Mataitytė-Diržienė, 2011).

Pastaruoju metu užsienio šalyse negalios vaizdinių reprezentavimo žiniasklaidoje tema nemažai tyrinėjama. Nemaža dalis tyrimų analizuoja žiniasklaidos įtaką formuojant negalios vaizdinius (Switzer, 2003; Petersonas, 2010; Hendersonas, Bryanas, 2011; Goodley, 2011 ir kt.), kokius negalios stereotipus konstruoja (Schwartz, 2010; Mallett, 2011 ir kt.) ir kokius psichikos sutrikimų vaizdinius pateikia žiniasklaida (Edney, 2004; Hoijer, Rasmussen, 2005; Morlandsto, 2006; Stuartas, 2006 ir kt.), taip pat publicistikoje vartojamus su negalia susijusius terminus (Gottliebas, 2005; Halleris, Dorris, Rahnas, 2006 ir kt.) ir kt. Lietuvoje mokslinių tyrimų šia tema yra vos keletas. J. Ruškus, M. Daugėla (2004) tyrė, kokius fizinę negalią turinčių asmenų vaizdinius kuria Lietuvos žiniasklaida. 2009 m. atliktas jungtinis Švedijos, Norvegijos ir Lietuvos tyrimas atskleidė, kokį sutrikusios psichikos asmenų įvaizdį kuria šių šalių spauda. Taip pat sutrikusios psichikos asmenų vaizdavimui Lietuvos žiniasklaidoje skirta J. Mataitytės-Diržienės daktaro disertacija (2011). U. Žalkauskaitė tyrė negalios stereotipų kristalizavimą Lietuvos spaudoje (2012).

Vykstantis mokslinis diskursas rodo, kad negalios vaizdinių tyrimai yra aktualūs, pasak Ruškaus, Mažeikio (2007), jie gali padėti išryškinti, kokios yra (ne)normalumo apibrėžtys, kaip struktūruojamas neįgalumas, kokie elgsenos bei santykių su neįgaliaisiais modeliai suponuojami. Pastebėta, kad negalės vaizdiniai dažniausiai yra neigiamos konotacijos dėl neįgalumo keliamų asociacijų, todėl siekiant visavertės neįgaliųjų asmenų integracijos būtina atpažinti destruktivius vaizdinius bei keisti juos į pokytį nukreiptu požiūriu.

Keliamas **probleminis klausimas**, kokio pobūdžio negalios vaizdinius konstruoja Lietuvos dienraščiai, kadangi juose ryškiai atsispindi svarbiausios socialinio gyvenimo aktualijos. Tyrimo **objektas** – negalios vaizdiniai Lietuvos dienraščiuose. Tyrimo **tikslas** – atskleisti negalios vaizdinių, konstruojamų Lietuvos dienraščiuose, ypatumus.

Tyrimo metodai. Pasirinktas dokumentų analizės metodas, leidžiantis objektyviai įvertinti negalios vaizdinių pobūdį apibrėžto laikotarpio dienraščiuose. Dokumentų analizės metodu atlikta kiekybinė ir kokybinė parinktų tekstų turinio analizė. Straipsnyje pateikiami kokybinės dienraščių straipsnių analizės rezultatai. Kokybinė turinio analizė

atlikta laikantis induktyvios, tyrimo duomenimis grįstos, kategorijų sudarymo logikos. Atliekant kokybinę turinio analizę buvo laikomasi šio nuoseklumo (Creswell, 2009): daugkartinis atrinktų straipsnių turinio skaitymas, prasminių elementų analizuojamame tekste išskyrimas, išskirtų prasminių elementų grupavimas į kategorijas ir subkategorijas, kategorijų integravimas į analizuojamo fenomeno kontekstą ir jų turinio aprašymas.

Tyrimo imtis. Leidinių atranka buvo pagrįsta keletu kriterijų:

- a) leidiniai, turintys didžiausią skaitytojų auditoriją; pasirinkti keturi Lietuvoje populiarūs dienraščiai: „Lietuvos rytas“, „Lietuvos žinios“, „Respublika“ ir „Vakaro žinios“. Pasirinktiems dienraščiams atrinkti buvo sudaryta 100 proc. numerių imtis, atrankos žingsnis – kiekvienas numeris, išleistas tyrimo laikotarpiu. Iš turimos medžiagos masyvo (visų spausdintų straipsnių) pasirinkti tekstai, kurių antraštėse ir tekste paminėta: negalė, neįgalieji, neįgalumas, taip pat minimi įvairūs sutrikimai.
- b) pasirinktas leidinių laikotarpis – 2009 m. sausio mėn. – 2010 m. gegužės mėn.

Teorinis tyrimo pagrindimas

Šiandieniniame negalios sampratos kontekste teigiama, kad vien tik fiziologiniais sutrikimais pagrįstas negalios apibrėžimas netenka prasmės. Negalia turi tam tikrus objektyviai pasireiškiančius simptomus, tačiau svarbesnioji dalis to, kas, visuomenės supratimu, laikoma negalia, yra socialiai sukonstruota. Remiantis socialinio konstruktyvizmo teorija, negalia yra socialinio konstravimo proceso išdava, t. y. iš visuomenės kylanti problema. Nuo visuomenės narių kolektyvinėje ir individualioje sąmonėje esamų negalės vaizdinių priklauso visuomenės, atskirų asmenų santykis su neįgaliaisiais, neįgaliųjų socialinė padėtis (Ruškus, 2002). Kita vertus, kolektyviniai vaizdiniai, turėdami įtakos individualiems vaizdiniais, perimami ir pačių neįgaliųjų. Jie turi įtakos neįgaliųjų savimonei, negalios priėmimui, jų santykiui su sociumu. Todėl socialinių vaizdinių konceptas, pasak J. Ruškaus, G. Mažeikio (2007), yra vienas esminių, paaiškinančių negalios socialinį pradą.

Socialinis vaizdinys mokslinėje literatūroje apibrėžiamas kaip „dėl kolektyvinės interpretacijos įtakos besiformuojanti tam tikra pasaulio vizija, pažinimas, kurio emociniai, kognityviniai bei simboliniai elementai daro įtaką mąstymo būdai, bendravimui, kasdienei veiklai, taigi kuria bendrą tam tikros grupės socialinę realybę“ (Ruškus, 2002, p. 18). Paremtas patirtimi, vertybėmis, socialiniu ir kultūriniu kontekstu, socialinis vaizdinys parodo, ką visuomenės nariai žino apie tam tikrus socialinius objektus, reiškinius, žmonių grupes. Taigi socialiniai vaizdiniai yra kaip atramos taškai, padedantys žmonėms stebėti, interpretuoti įvykius, situacijas ir pan.

Socialiniai vaizdiniai sudaro negalios modelių, medicininio (klinikinio-korekcinio) ar socialinio, pamatą. Anot J. Rukaus, G. Mažeikio (2007), negalios modeliai yra ne kas kita, kaip skirtingi socialiniai vaizdiniai. Klinikinis modelis (Lietuvoje vyravęs iki nepriklausomybės atgavimo) negalią traktuoja kaip asmens problemą, kurią tiesiogiai sukelia liga, trauma ar kitas sveikatos pokytis, o tai yra asmeninės kančios, socia-

linių apribojimų ir kliūčių priežastis. Taigi negalia yra socialinės dezadaptacijos priežastis. Norint spręsti socialinės dezadaptacijos problemą, reikalinga paties individo korekcija, pataisant jame tai, kas yra „sugedę“ (Ruškus, 2002). Negalios valdymo paskirtis – gydyti arba skatinti asmens prisitaikymą ir elgesio keitimą (Bagdonas, 2007).

Socialinis modelis negalią traktuoja kaip socialinę problemą. Negalia nėra tik asmens sveikatos savumas, o sudėtingas aplinkybių, kurių dauguma yra socialinės kilmės, derinys. Neneigiama, kad asmens kasdieniniame gyvenime patiriami funkcionavimo nesklandumai sukelia tam tikrų sunkumų, tačiau tai nelaikoma negalios esme (Mataitytė-Diržienė, 2011). Socialiniai modeliai teigia, kad žmogaus veiklos ribotumas ir dalyvavimo visuomenės gyvenime varžymas priklauso nuo aplinkybių, kuriomis žmogus gyvena. Todėl problemai spręsti reikia socialinio veiksmo ir daugiausia visuomenė atsakinga pakeisti aplinką taip, kad neįgalūs asmenys galėtų visavertiškai dalyvauti visuomenės gyvenime (Bagdonas, 2007).

Socialiniai negalios vaizdiniai leidžia analizuoti ne tik vyraujančias nuostatas, požiūrius ar vertybes, kuriomis vertinama negalia, bet ir konkrečioje visuomenėje dėl tam tikrų negalios vaizdinių priimtą negalios koncepciją, integracijos metodus, socialinės politikos žingsnius, socialinės atskirties mastus ir diskriminavimo tikimybę (Ruškus, Mažeikis, 2007).

Tyrimo rezultatai

Tiriamuoju laikotarpiu (2009 m. sausio – 2010 m. gegužės mėn.) keturiuose Lietuvos dienraščiuose buvo rasti 136 straipsniai negalios tema: „Lietuvos ryte“ – 57, „Respublikoje“ – 32, „Lietuvos žiniuose“ – 24 ir „Vakaro žiniuose“ – 23 straipsniai. Daugumą (N = 92) informacijos negalios tema sudaro įvairūs informacinio pobūdžio straipsniai. Dažniausiai analizuotų straipsnių autoriai buvo dienraščių žurnalistai. Jie parašė 94 straipsnius negalios tema tirtu laikotarpiu. Pristatant medžiagą negalios klausimais, dažniausiai informacijos šaltiniais nurodomi valdžios, įvairių institucijų atstovai, taip pat neįgalūs asmenys, jų artimieji, neįgaliųjų organizacijos, kur kas mažiau – specialistai, mokslininkai, eiliniai visuomenės nariai. Rasta 22 straipsniai, kur nenurodyta nei autorius, nei informacijos šaltinio. Dienraščių pranešimuose pasigesta šviečiamosios, moksliniais faktais pagrįstos informacijos negalios tema.

Atlikus dienraščių straipsnių negalios tematika **kokybinę analizę** buvo išskirtos 7 kategorijos, atspindinčios dvi dienraščiuose reprezentuojamas negalios vaizdinių grupes:

- 1) negalios vaizdiniai, atspindintys socialinį požiūrį į negalią: negalia kaip įprasta gyvenimo dalis, neįgalieji visaverčiai visuomenės nariai; pateikiama informacija apie neįgaliųjų pasiekimus, jų aktyvumą, socialinį dalyvavimą.
- 2) negalios vaizdiniai, atspindintys medicininį požiūrį į negalią: negalia kaip medicininė patologija, kaip praradimas, problemų šaltinis, kitoniškumas, apribojantis asmens galimybes, neįgalus asmuo valstybės išlaikytinis, jis silpnas, bejėgis, reikalaujantis pagalbos, globos, gydymo (1 lentelė). Pažymėtina, kad tirtų dienraščių straipsniuose dominuoja klinikinis požiūris į negalią.

1 lentelė. Dienraščių straipsnių negalės tematika kokybinės analizės rezultatai
Table 1. The results of qualitative analysis of disability presentation in newspapers

Negalios vaizdiniai, atspindintys socialinį požiūrį į negalią		Negalios vaizdiniai, atspindintys medicininį (klinikinį-korekcinį) požiūrį į negalią	
Kategorijos	Subkategorijos	Kategorijos	Subkategorijos
Negalia – įprasta gyvenimo dalis	<ul style="list-style-type: none"> • Negalios priėmimas • Negalia – ne kliūtis • <i>Neįgalieji lygiaverčiai, tokie pat kaip visi</i> 	Negalia kaip medicininė patologija	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Negalia – ligų, traumų ir sutrikimų priežastis</i> • <i>Negalia – skausmas, kančia</i>
Neįgalieji veiklūs, aktyviai dalyvaujantys visuomenės gyvenime asmenys	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Neįgalieji siekia studijuoti, įgyti specialybę</i> • <i>Neįgalieji, gerai savo pareigas atliekantys darbuotojai</i> • <i>Neįgalieji dalyvauja sporto, meno veikloje</i> • <i>Neįgalieji gina savo teises</i> 	Negalia – praradimas, problemų šaltinis	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Negalia kaip menkesnių gebėjimų, savarankiškumo praradimo priežastis</i> • <i>Negalia nuskurdina gyvenimo įvairovę</i> • <i>Negalia kaip svajonių ir vilčių žlugimas</i> • <i>Negalia – baisiau už mirtį</i> • <i>Neįgalieji našta artimiesiems, valstybei</i>
		Negalia – kitoniškumas, svetimumas	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Neįgalus kūnas kaip baimės ir atstūmimo priežastis</i> • <i>Neįgalieji – invalidai</i>
		Neįgalieji – valstybės išlaikytiniai	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Neįgalieji – socialinės paramos gavėjai</i> • <i>Neįgalieji – skurstantys</i>
		Neįgalieji – bejėgės aukos	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Neįgalieji įvairių nusikaltimų aukos</i> • <i>Neįgalieji – valdžios ignoruojamieji</i>

Negalios vaizdiniai, atspindintys socialinį požiūrį į negalią. Tirtu laikotarpiu dienraščių straipsniuose atsispindi teigiami negalios vaizdinio atspalviai: į negalios patirtį žvelgiama per galimybių, dalyvavimo, aktyvaus įsitraukimo į įvairias gyvenimo sritis prizmę.

Kategorijos „**Negalia – įprasta gyvenimo dalis**“ turinys atskleidžia, jog dienraščių straipsniuose, remiantis neįgaliųjų patirtimi, negalia parodoma kaip normali gyvenimo dalis, netrukdanti gyventi įprasto gyvenimo, kurti planus ir siekti užsibrėžtų tikslų, būti naudingiems ir galintiems. Tačiau tam svarbu, kad patys neįgalieji adekvačiai vertintų negalią ir ją priimtų, t. y. įsisąmonintų prarastas ir išlikusias galimybes, ieškotų būdų realizuoti turimą potencialą. Pasak I. Gailienės (2007), nuo to, kokią prasmę neįgalus asmuo suteikia savo negaliai, priklauso jo gyvenimo būdas, tikslai, pastangos jų siekiant ir turimų išteklių panaudojimas. Negalios atmetimo atvejais (ją neigiant ar koncentruojantis į ją) netikslingai arba nepakankamai panaudojamos iš-

likusios asmens potencinės galios. Subkategorija „**Negalios priėmimas**“ atskleidžia, kad straipsniuose parodomas negalios priėmimas (arba pozityvūs negalios įveikos aspektai) kaip svarbus asmens santykio su savimi, kitais, aplinka veiksnys („*Nėra taip baisu, jei su negalia susigyveni, priimi ją, išsileidi į vidų*“ (LR); „*Ji susitaikė su negalia ir dėl to nesijaučia nelaiminga*“ (LR); „*Mano gyvenimas pasikeitė ir aš negalvoju, kas buvo praeityje, svarbu, ką galiu ir kaip tą galiu realizuoti dabar ir ateityje*“ (LR). Neįgalieji parodomi kaip pavyzdžiai kitiems negalę turintiems žmonėms, suteikdami tikėjimo savimi ir savo jėgomis, atveria naujus požiūrio horizontus, įkvepia gyvenimo pokyčiams, motyvuoja priiimti atsakomybę už savo gyvenimą („*<...> laikraštyje perskaičiau straipsnį apie neįgalų vyrą, kuris ne tik daug pasiekė gyvenime, bet ir padėjo kitiems. <.....> mane tai įkvėpė, kad nusprendžiau savo gyvenimą paskirti panašaus likimo žmonėms drąsinti*“ (LR).

Nuo pačių neįgaliųjų priklauso, kaip jie mato save ir kokį požiūrį perteikia visuomenei. Todėl susitaikymas su negalia ir jos priėmimas yra vienas pirmųjų ir esminių žingsnių, siekiant ne tik savo psichologinės bei socialinės gerovės, bet ir atitinkamo visuomenės požiūrio. Pasak I. Gailienės (2007), daug greičiau vertinimų šablonus lauzytų patys neįgalieji, jei jie priimtų savo negalią ir tvirtai nesivarždami reikštųsi visuomenėje. Pažymėtina, kad nuodugnesnės analizės ar diskusijos apie tai minėtuose straipsniuose ir pasigendama.

Kita vertus, dienraščiuose pateikiamos neįgaliųjų asmenų patirtys, parodant šeimos, artimųjų, kitų žmonių palaikymo svarbą negalios internalizacijos procese („*Labai padėjo ir tai, kad LRT vadovybė nenuršė manęs kaip netinkamo – pakvietė grįžti dirbti. Tai buvo vienas veiksmingiausių vaistų – reikalingumo pojūtis*“ (Resp.); „*Aleksandriui daug padėjo draugai. Jie mokė vaikščioti, orientuotis aplinkoje, visur kartu veždavosi ...* „*Jeigu ne draugai, tikrai būčiau išprotėjęs*“ (LR); „*Atsitiesti įkvėpė vyresnioji sesuo ...*“ (LR). Pabrėžtina, kad artimųjų palaikymas neleidžia neįgaliesiems nuleisti rankų, didina savivartės jausmą, užtikrina saugumo pojūtį, padeda atsakyti aukos vaidmens ir priimti aktyvią poziciją gyvenimo atžvilgiu. Anot J. Viluckienės (2010), neįgaliojo identiteto transformacijos laikotarpis ir sėkmė priklauso nuo daugelio veiksnių, tačiau dažniausiai pagrindiniai veiksniai – tai vidinis neįgaliojo apsisprendimas ir reikšmingų kitų (draugų, kolegų, šeimos narių) nuolatinis skatinimas ir palaikymas.

Subkategorija „**Negalia – ne kliūtis**“ pabrėžia neįgaliųjų asmenų galimybes, naujingumą ir pasiekimus. Negalia – ne kliūtis siekti mokslo, dirbti, keliauti, sportuoti, siekti kitų tikslų („*Nesvarbu, kokia liga, svarbu, ką žmogus gali daryti*“ (LŽ); „*Negalia nebėra kliūtis tapti <.....> universiteto bendruomenės nariu*“ (Resp.); „*Šis energingas duetas Lietuvai pademonstravo ne tik breiką, bet ir įrodė, kad negalia – ne kliūtis siekti užsibrėžtų tikslų*“ (VŽ); „*Svarbu parodyti, kad neįgalumas nėra kliūtis pasiekti gyvenime ką nors teigiama*“ (LR). Neįgaliųjų asmenų kaip galinčių vaizdavimas visų pirmą prisideda prie neigiamų stereotipų (jų kaip silpnų, nesavarankiškų, nuolatinės pagalbos reikalingų, nieko nesugebančių, nieko neveikiančių ir nieko nepasiekiančių) paneigimo ir keitimo į galimybes ir dalyvavimą nukreiptais vaizdiniais.

Subkategorija „**Neįgalieji – lygiaverčiai, tokie pat kaip visi**“ rodo, kad neįgalieji dienraščių straipsniuose parodomi nenorintys išskirtinio dėmesio ar gailėsčio, kuris išskirtų juos iš kitų žmonių, o siekia lygiaverčio vertinimo, priėmimo ir elgesio savo atžvilgiu („*Mes visi lygūs, visi esame to paties kraujo, turime tokius pačius jausmus. Mums nereikia jokie išskirtinio dėmesio. Man atrodo, kad mes įrodėme, jog galime būti ne prastesni, o gal ir šaunesni už kitus*“ (Resp.); „*Man patinka, kad draugai su manimi elgiasi kaip su sveikąja ir nerodo gailėsčio*“ (LR).

Neįgalieji turi tokius pat poreikius, interesus kaip ir kiti visuomenės nariai. Be abejo, reikia nepamiršti, kad jie turi ir ypatingus (specialiuosius) poreikius, kuriuos reikia patenkinti, užtikrinant žmogaus visavertį gyvenimą. Tačiau nederėtų peržengti ribų – neįgalieji nenori įkyrios pagalbos. Neįgaliesiems nemalonu, jei pagalba yra suteikiama tada, kai jie be jos gali apsieiti ir atlikti veiksmus savarankiškai („*Aš viską noriu daryti pati. Kartą klasėje su suolu drauge buvome paskirtos budėti ir turėjome mokiniams išdalyti knygas. Aš nutariau jas išdalyti viena. Kiti mokiniai užsipuolė draugę, kad ji man nepadedą. Tada visiems paaiškinau, kad pati susitvarkysiu, o jei draugė būtų puolusi padėti, sulauktų mano pylos*“ (LR); „*Jie turi problemų, jiems reikalinga pagalba kai kuriose situacijose. Bet jie turi ir labai daug stiprybės ir ryžto nugalėti sunkumus. Jie išdidūs gerąja prasme – stengiasi prašyti kuo mažiau pagalbos, nori būti savarankiški*“ (LR).

Straipsniuose pateikiamas ir neįgaliuosius pažįstančių asmenų požiūris į juos kaip lygiaverčius, galinčius, stiprius, vertus pagarbos asmenis („*Mes bendraujame su juo kaip lygūs su lygiu*“ (Resp.); „*Aš visiškai nejaučiu skirtumo tarp mūsų. Tarp neįgalių mano klasės draugų yra labai šaunių ir gabių žmonių*“ (Resp.). Tai suponuoja mintį, kad menkas visuomenės informuotumas negalės klausimais sukuria kliūtis lygiaverčiam asmenų, turinčių negalę, vertinimui ir priėmimui. Pasak M. Daugėlos, žmonės turėdami vis daugiau patirties ir informacijos, susidūrę su negalia, patirs vis mažiau sunkumų – jų „*kasdienio gyvenimo pasaulyje negalia taps vis labiau apšviesta, t. y. vis labiau pažįstama ir priimta, suprantama*“ (2006, p. 9). Todėl žiniasklaidoje pateikiama informacija apie neįgaliuosius, akcentuojant jų privalumus, parodant jų aktyvaus, visaverčio gyvenimo atvejus, gali padėti visuomenei labiau pažinti neįgalius asmenis, keisti vyraujančius neįgaliųjų atžvilgiu neigiamus vaizdinius.

Kategorijos „**Neįgalieji veiklūs, aktyviai dalyvaujantys visuomenės gyvenime**“ turinys atskleidžia publicistikoje viešinamą neįgaliųjų aktyvumą, dalyvavimą ir pasiekimus įvairiose visuomenės gyvenimo srityse. Subkategorijos „**Neįgalieji siekia studijuoti, įgyti specialybę**“ turinys rodo, kad studijas, specialybės įgijimą neįgalieji priima kaip vieną iš svarbių veiksmų siekiant socialinio dalyvavimo („*Jau daug metų sunki liga prikaustė jaunuolį prie vežimėlio. Tačiau pernai jis sėkmingai baigė vidurinę mokyklą ir toliau ketina siekti aukštojo mokslo. Studijas neįgalus jaunuolis sieja su savo tolesnio gyvenimo perspektyva*“ (LŽ); (<...> *baigė studijas, kartu su bendraminčiais įkūrė Dienos užimtumo ir prevencijos centrą, tapo jo vadove, įsteigė Vaikų ir jaunimo socialinės reabilitacijos ir integracijos centrą*“ (LŽ).

Darbas, kaip ir mokslas, ne tik skatina neįgaliųjų integraciją į visuomenę bei mažina socialinę atskirtį, bet ir užtikrina ekonominį savarankiškumą ir saugumą, suteikia galimybę realizuoti savo gebėjimus, sukuria sąlygas jaustis nepriklausomam nuo kitų,

visaverčiam. Subkategorijos „**Neįgalieji, gerai savo pareigas atliekantys darbuotojai**“ turinys rodo, kad dienraščiuose neįgalieji pristatomi kaip kruopštūs, atsakingi darbuotojai, taip pat iškeliama atvejai, rodantys darbdavių nesibaiminimą, priimant neįgalius asmenis į darbą („*Pasak pareigūnų, neįgaliųjų darbas per 11 šių metų mėnesių padėjo išaiškinti apie tūkstantį pažeidimų*“ (Resp.); „*Pareigūnai nesibaimina, kad į šį darbą priimtų neįgalieji neįstengs susidoroti su pavestomis užduotimis <.....>. Žinome iš patirties, kad neįgalieji labai kruopščiai ir atsakingai atlieka pareigas*“ (VŽ). Tokio pobūdžio informacijos viešinimas spaudoje gali prisidėti keičiant neigiamą darbdavių, taip pat ir visuomenės požiūrį į neįgaliuosius. Kaip rodo tyrimai (Robinson, Young, Pomeranz, 2009; Hernandez ir kt., 2007; Baranauskienė, Ruškus, 2004; Daugėla, 2004; Gailienė, 2006; Kaffemanienė, Vinikaitytė, 2007; Bagdonas, 2007 ir kt.), vienas iš objektyvių neįgaliųjų nedarbo veiksnių – neigiamos darbdavių nuostatos.

Subkategorijos „**Neįgalieji dalyvauja sporto, meno veikloje**“ turinys atskleidžia, jog neįgalieji spaudoje reprezentuojami kaip aktyviai dalyvaujantys sportinėje veikloje, yra puikūs sportininkai, aukštais rezultatais pasižymintys nacionaliniu lygmeniu ir prisidedantys prie šalies vardo garsinimo visame pasaulyje („*Šiuo metu mūsų šalyje yra 32 neįgaliųjų sporto klubai, kuriuose susibūrę apie 3000 sporto mėgėjų. <.....> Lietuvoje neįgalieji sporto klubuose praktikuoja per 20 sporto šakų*“ (LŽ); „*V. Totol tris kartus tapo Lietuvos lengvosios atletikos neįgaliųjų vežimėlių lenktynių čempionu*“ (VŽ); „*Iš kurčiųjų vasaros olimpinių žaidynių 35 medalius parvežusi Lietuvos sportininkų delegacija <.....> buvo pagerbta šalies Vyriausybėje bei Kūno kultūros ir sporto departamente*“ (Resp.). Taip pat neįgalieji pristatomi kaip aktyvūs neįgaliųjų sportinės veiklos palaikymo ir vystymo iniciatoriai („*Avarijoje kojos netekusi krepšininkė <.....> atsitiesė ir atrado vežimėlių krepšinį. Dabar ji nori įkvėpti ir kitas savo kojomis rungtyniauti negalinčias merginas. „Mano misija įtraukti į šį sportą daugiau žmonių*“ (LR).

Dienraščių straipsniuose neįgalieji parodomi kaip kūrybingos asmenybės, aktyviai dalyvaujantys įvairioje meninėje veikloje, šioje srityje yra nemažai pasiekę, savo darbus pristato visuomenei („*Pirmas Lietuvoje nepriklausomas neįgaliųjų teatras „Naujasis teatras“ visuomenei jau pristatė du spektaklius – dramą „Stiklinis žvėrynas“ ir meditacinį spektaklį „Pasiuntinys*“ (Resp.); „*Akordeonu virtuosiškai grojęs kaunietis neregys sulaukė audringų ovacijų*“ (Resp.); „*Į Vilniaus „Menų spaustuvę“ rinkosi žmonių, turinčių negalią, kolektyvai iš visos Lietuvos. Satyros festivalyje-konkurse „Būti ar nebūti“ varžėsi dešimt pajėgiausių neįgaliųjų teatrų*“ (Resp.); „*Rugpjūtį Druskininkus sudrebins šokio maratonas „Negalia – ne kliūtis!*“ (Resp.). Tikėtina, kad tokios informacijos viešinimas, parodant neįgaliuosius kaip mokančius prasmingai praleisti laiką, gebančius realizuoti savo talentus ir galimybes asmenis, prisideda prie palankaus visuomenės požiūrio į neįgaliuosius formavimo. Kita vertus, tai gali prisidėti ir prie pačių neįgaliųjų aktyvumo skatinimo („*Neįgaliesiems gražus žodis svarbus ne todėl, kad jų nepamiršo pasveikinti, bet todėl, kad kiti neįgalieji mato, jog turint negalę nebūtina užsidaryti namie*“ (Resp.).

Vienas iš svarbių neįgaliųjų socialinio aktyvumo aspektų yra atstovavimo sau konceptas, kuris siejasi su savo nuomonės turėjimu bei išsakymu, taip pat savo teisių pažinimu, suvokimu ir gynimu. Subkategorijos turinys „**Neįgalieji gina savo teises**“ rodo, jog dienraščiai pristato neįgaliuosius kaip pilietiškai aktyvius asmenis, kovojančius už

savo teises, siekiančius, kad jų teisės būtų gerbiamos ir realizuojamos („*Jau kelintą dieną neįgalieji veda debatus su Pagėgių rinktinės ir Rociškių užkardos vadovybe dėl jiems įstatymu numatytos teisės važiuoti per valstybės sieną be eilės ignoravimo*“ (Resp.); „*Paspiktinę Kauno miesto tarybos sprendimais grupė neįgaliųjų prie krepšinio stovo surengė piketą*“ (LR); „*Kauno miesto taryba vakar rengėsi atimti iš neįgaliųjų vaikų patalpas. Tačiau šis klausimas iš darbotvarkės buvo skubiai išbrauktas, kai bendrija „Viltis“ prie savivaldybės surengė piketą*“ (VŽ). Tokiu būdu neįgalieji vaizduojami kaip iniciatyvūs savo gerovės siekėjai ir kūrėjai, kurie geriausiai žino savo bei kitų neįgaliųjų asmenų padėtį, poreikius ir problemas. Įsiklausymas į neįgaliuosius, atvirumas ir pagarba jų teisėms, galimybėms ir iniciatyvoms yra socialinio dalyvavimo pagrindas. JT Neįgaliųjų teisių konvencija (2006) pabrėžia, jog negalia – teisių, o ne nuožiūros klausimas.

Negalios vaizdiniai, atspindintys medicininių (klinikinių-korekcinį) požiūrį į negalią. Analizuojant tiriamojo laikotarpio dienraščių straipsnius negalios tema aptikta nemažai informacijos, kurioje pateikiami neigiami negalios vaizdinio atspalviai. Tai rodo tyrimo metu išskirtų kategorijų turinys: negalia kaip medicininė patologija; negalia – praradimas, problemų šaltinis; negalia – kitoniškumas, svetimumas; neįgalieji – valstybės išlaikytiniai; neįgalieji – bejėgės aukos.

Kategorijos „**Negalia kaip medicininė patologija**“ turinys rodo, kad dienraščių straipsniuose pateikiama diagnostinė-patologinė informacija apie negalią. Tą atskleidžia analizės metu išskirtos subkategorijos „**Negalia – ligų, traumų ir sutrikimų priežastis**“ turinys: negalia parodoma kaip sveikatos praradimo, daugybinių ligų bei sutrikimų pasekmė, neįgalieji vaizduojami kaip visiškai ligoniai su „puokštemis“ diagnozių („*Ją kamuoja stuburo lūžio pasekmė, foninė retinopatija ir tinklainės kraujagyslių pakitimai, pasikartojantys depresijos sutrikimai, lėtinis faringitas, hipertenzinė širdies liga kardiopatija su širdies nepakankamumu*“ (LŽ); „*Jono rankos ir kojos sutrauktos, krūtinės ląsta deformuota. Ligonis dūsta, springsta, jį kamuoja traukuliai, ištinka staigūs ir pavojingi epilepsijos priepuoliai. Ir taip – jau 18 metų*“ (LR); „*Nuo gimimo Mantas yra ne tik aklas, bet ir kenčia nuo daugybės ligų ir sutrikimų – cerebrinio paralyžiaus, autizmo, bronchų astmos, alerginės slogos*“ (LR). Vertinant negalią kaip žmogaus sveikatos stokos padarinį kaip pagrindinė išėitis matoma medicinos priežiūra: kuo geriau organizuota sveikatos priežiūra, tuo veiksmingesnė pagalba asmeniui. Gydymas, rehabilitacija, techninės priemonės pateikiamos kaip sveikatos gerinimo ir asmens galimybių didinimo sąlyga.

Subkategorija „**Negalia – skausmas, kančia**“ rodo, kad, vaizduojant neįgaliuosius panašaus pobūdžio straipsniuose, dažnai pabrėžiama, ko jie neteko, ką prarado („*<...> gimė be rankos, per avariją neteko kojos, turi tik 5 proc. regėjimo*“ (VŽ), o tai, kas yra likę, vaizduojama kaip kančių, skausmo bei rūpesčių šaltinis. Be to, negalia vaizduojama kaip kančia ne tik neįgaliesiems („*Ant kojų jau nebeatsistojo. Gyvenimas pro gimtųjų namų langą slinko kankinančiai lėtai*“ (VŽ); „*Kodėl buvusi sveika ir darbinga moteris ne tik neteko galūnių, bet ir pamiršo, kas yra gyventi be skausmo?*“ (LR), bet ir jų šeimos nariams („*Sunku matyti sūnaus kančias, jis neramiai miega, verkia ir dejuoja*“ (LR). Tai rodo, kad į neįgalius žmones vis dar žiūrima per sutrikimų prizmę: pirmiau atkreipiamas dėmesys į sutrikimus, ligas, o ne į patį žmogų, jo turimą potencialą. Toks požiūris nėra orientuotas į ateitį, pokyčius ir negali pasiūlyti jokių esminių permainų, o tik simptomų sušvelninimo praktikas (Ruškus, Mažeikis, 2007).

Kategorija „**Negalia kaip kitoniskumas, svetimumas**“ išryškina dienraščiuose pateikiamą informaciją, rodančią, kad į neįgaliuosius žmones vis dar žiūrima kaip į kitokius, neįgalieji stigmatizuojami, atstumiami. Tai atskleidžia ir subkategorijos „**Neįgalus kūnas kaip baimės ir atstūmimo priežastis**“ turinys. Straipsniuose pateikiami atvejai, rodantys, kad neįgalus kūnas – negražus, keliantis baimę, atstūmimą („*Kai tik kur nors išsivedu Mantvydą, žmonės gatvėje apžiūri mus nuo galvos iki kojų. Jie nesugeba nuslėpti pasibjaurėjimo, kad mano sūnus ne toks, kaip kiti*“(LR); „*Kai Nickas gimė, tėvą ištiko šokas. Vyras išlėkė iš ligoninės palatos ir ėmė vėmti. Be galūnių gimusio mažylio motina keturis mėnesius negalėjo prisiversti paimti jį ant rankų*“(LR); „*Glostyti jo randus nesibaisėdama, jog kūnas baigiasi ten, kur neturėtų baigtis, reikia stiprybės ...*“(LR). Anot D. Šeporaitės (2006), neįgalus kūnas, sveikųjų akimis, yra kitoks, nusižengiantis priimtoms normoms, negražus, ligos nešiojo kūnas, slepiantis grėsmę. Todėl aprašomas neįgalus kūnas yra lyginamas su sveiku, įvardijant jo trūkumus ir taip priskiriant jam minuso ženklą. Be abejo, pasak J. Ruškaus (2002), normalu jausti neigiamas emocijas, bijoti, nemėgti reiškinį, ribojančių žmogaus raidos potencialą, tačiau problemos prasideda tuomet, kai reakcijos į šiuos reiškinius yra perkeliamos į individus, turinčius akivaizdžius šių reiškinių ženklus.

Tyrimo metu išryškėjo subkategorija „**Neįgalieji – invalidai**“, rodanti, kad dienraščių straipsniuose vis dar kartais vartojamos sąvokos „invalidas“, „invalidumas“ (angl. *invalid* – netinkamas darbui, tarnybai, negaliojantis). Terminologija, vartojama neįgaliui asmeniui apibūdinti, formuoja atitinkamą visuomenės požiūrį į negalią ir neįgaliuosius. Pasak A. Bagdono (2007), diskriminacija, ypač neįgalumo srityje, prasideda nuo žodžių. Keisdami sąvokas, kartu keičiame ir priežastinius ryšius. Žodis invalidas dažniausiai sukelia su sveikatos problemomis susijusias asociacijas: žmogus nemato, negirdi, neturi kojos ir pan. Pabrėžiama, ko žmogus neteko.

Kategorijos „**Negalia – praradimas, problemų šaltinis**“ turinys rodo, kad analizuotų dienraščių straipsniuose negalia pristatoma kaip praradimų, menkesnių galimybių ir perspektyvų, neįgaliojo ir jo artimiausios aplinkos problemų šaltinis.

Subkategorijos „**Negalia kaip menkesnių gebėjimų, savarankiškumo praradimo priežastis**“ turinys rodo, kad žvelgiant per patologinę prizmę į negalią vyrauja ir neigiama vertinamoji informacija apie neįgalų asmenį. Neįgalieji reprezentuojami per jų „negalėjimus“ („*Jis pats nei pavalgo, nei apsirengia, nei atsisėda į vežimėlį*“(LR); „*Vieni negali savarankiškai stovėti ar sėdėti, kiti nesiorientuoja aplinkoje. Galbūt jie niekada negalės spardyti futbolo kamuolio, bėgti kroso ar mušinėti teniso kamuolio*“(LR). Dėl to neįgalieji parodomi kaip nesavarankiški, turintys ribotas galimybes, todėl priklausomi nuo kitų žmonių, jų pagalbos bei priežiūros.

Kita tyrimo metu išskirta subkategorija „**Negalia nuskurdina gyvenimo įvairovę**“ pristato negalią kaip kritinį, išbalansuojantį įprastą gyvenimą, nemalonų gyvenimo pokyčių momentą („*Anksčiau kasmet vykdavo į žirgų lenktynes Sartuose. Dabar neverta ten lankytis. Ko ten važiuoti, kai nematai? Dailės parodose, teatre, koncertų salėse mėgęs lankytis vilnietis dabar kultūros naujienas sužino klausydamasis radijo*“(LR); „*Praradusi regėjimą atsidūriau gyvenimo kryžkelėje. Nebegalėjau rašyti, skaityti, turėjau išeiti iš darbo ...*“(Resp.). Panašaus pobūdžio ir subkategorijos „**Negalia kaip svajo-**

nių ir vilčių žlugimas“ turinys, parodantis dienraščiuose vaizduojamą negalios faktą kaip svajonių, vilčių ir ateities planų žlugimo ar atsisakymo priežastį („... visos svajonės ir viltys griuvo kaip kortų namelis. Gyvename sėdėdami invalido vežimėlius“ (VŽ); „Mokykloje buvo galvojęs apie staliaus, elektriko darbą. Dabar šie užsiėmimai buvo jau ne jam“ (VŽ). Reikėtų pabrėžti, kad negalios kaip gyvenimo pokyčių vaizdinys yra vienpusiškai nukreiptas į praradimo akcentavimą, neįgaliojo vaidmens prisiėmimą, užgožiant asmens, esančio negalios situacijoje, galimybės perspektyvą gyventi visavertį, nors ir pakitusį gyvenimą. Todėl negalia pristatoma kaip baisus gyvenimo momentas. Tą akivaizdžiai rodo tyrimo metu išskirtos subkategorijos „**Negalia – bailsiau už mirtį**“ turinys. Straipsniuose pateikiami atvejai, rodantys, kad gyvenimas būnant neįgalium yra baisus už mirtį, o neįgalieji pristatomi kaip savo neįgalaus kūno, jo keliamo skausmo bei kančios kaliniai, kuriems mirtis yra priimtinesnė nei gyvenimas būnant neįgalium („Baisu net pagalvoti, kad visą likusį gyvenimą galėję nepakilti iš invalido vežimėlio. „Man būtų viskas. Tada geriau mane užkastų“ (LŽ); „Aš, <...> norėčiau mirti. Esu savo kūno kalinys. Negaliu judėti. Nebijau mirti – bijau tik skausmo“ (LR). Šie atvejai yra akivaizdūs neigiamos negalios įveikos pavyzdžiai, tačiau šiuose straipsniuose tokia diskusija ar nuodugnesnė analizė negalios priėmimo klausimais neplėtojama. Todėl pateikiama informacija paliekama „skylėta“, paviršutiniška. Reikalingos informacijos trūkumą, pasak G. Aleknonio (2006), pakeičia nevisavertės žinios, netikslī ir neišsami informacija, labai dažnai gandai.

Kita analizės metu atskleista subkategorija „**Neįgalieji – našta artimiesiems ir valstybei**“ rodo, kad dienraščių straipsniuose asmenys su negalia vaizduojami kaip našta savo šeimos nariams ir valstybei („Patys negalėdami savimi pasirūpinti, negalios našta šie žmonės paprastai perkelia savo artimiesiems“ (LŽ); „<...> nedirbančio neįgalaus žmogaus našta valstybei yra labai didelė“ (LŽ). Pastebėta, kad pagrindiniai tokios informacijos šaltiniai yra valstybinių institucijų atstovų pranešimai spaudai. Pasak J. Ruškaus (2002), tai, kas viešai skelbiama iš autoritetingų socialinių institucijų, įsirežia į eilinių piliečių sąmonę. Kita vertus, patys neįgalieji perima vaizdinius apie save, kurie pamažu tampa pačių neįgaliųjų galvosenos dalimi. Rasta straipsnių, kuriuose patys neįgalieji identifikuoja su savo kaip naštos vaizdiniu, pritaria savo kaip išteklius išnaudojančių ir rūpesčius keliančių vaizdiniams („Mes puikiai suprantame, kad esame našta tokiai nedidelei valstybei. Juk neįgaliųjų ir pensininkų Lietuvoje yra apie 900 000“ (VŽ).

Straipsniuose pateikiama informacija, rodanti, kad šeimos nario neįgalumas kelia artimiesiems nemažai psichologinių bei emocinių problemų, sudaro kliūtis gyventi jiems įprastą gyvenimą ir jaustis laimingiems („Augindamos neįgalūs vaikus jos jaučiasi visų užmirštos, niekam nereikalingos, todėl puola į neviltį, depresiją, nemato prasmės gyventi“ (LR); „Nejaugi niekada nebebūsiu laiminga? Ši mintis kankino ne vieną moterį, susilaukusią neįgalaus vaiko“ (LR). Taip pat negalia vaizduojama kaip artimųjų nelaimės priežastis ir prievolė, dėl kurios aukojamas asmeninis bei profesinis gyvenimas („Sutuoktiniai būtų laimingi, jei ne jų neįgalus 9 metų sūnelis ...“ (LŽ); „Moteris jau aštuoniolika metų negali dirbti mėgstamo darbo, nes namuose slaugo nuo gimimo labai sunkiai sergantį sūnų ...“ (LR).

Kategorijos „**Neįgalieji – valstybės išlaikytiniai**“ turinys rodo, kad dienraščiu straipsniuose kuriamas menkinantis neįgaliuosius vaizdinys. Tą akivaizdžiai rodo subkategorijos „**Neįgalieji – socialinės paramos gavėjai**“ turinys: valstybės mokamos išmokos užtikrina pragyvenimą, neįgalumas pateikiamas kaip būdas ir priemonė išsigelbėti nuo finansinių sunkumų bei pasirūpinti pajamomis, dėl to neįgalieji pristatomi kaip nematantys prasmės ir nenorintys dirbti („*Pensija, mokama neįgaliesiems, dabar jam bus vienintelis pragyvenimo šaltinis*“ (LŽ); „*Pastaraisiais mėnesiais pasigirsta nuogaštavimų, kad sunkmečiu gali padaugėti tariamų invalidų, norinčių naudotis neįgaliesiems teikiama privilegijomis*“ (Resp.); „*Pastaruoju metu, sumažėjus klientų užsakymų, stalius sako pradėjęs svarstyti galimybę gauti netekto darbingumo pensiją. Gyvenimas priverstė pasirūpinti sveikata ir pajamomis*“ (LŽ); „*Alternatyva dirbti nėra tokia patraukli, kaip būti pašalpos, kuri užtikrina egzistavimą nedirbant, gavėju*“ (LŽ); „*Dabartinė sistema neskatina įsitraukti į darbo rinką, mat finansiškai palankiau būti valstybės išlaikytiniais*“ (LŽ).

Taip pat dienraščiai vaizduoja neįgaliuosius kaip gaunančius iš valstybės įvairias lengvatas, privilegijas ir paslaugas („*Asmenims, pripažintiems nedarbingais ar neįgaliais, kuriems nustatyta invalidumo grupė, taikomos įvairios lengvatos transportui, mokesčiams, medikamentams, mokama pašalpa, gali būti skiriama speciali globa ar priežiūra*“ (Resp.). Todėl jie dažnai įvardijami kaip pašalpa, paslaugų gavėjai, valstybės išlaikytiniai. Pasak L. Žalimienės (2011), tam tikrų terminų ir žodžių vartojimas ne tik atspindi daiktus ar reiškinius, bet išreiškia mąstymo būdą, atskleidžia mūsų požiūrį bei santykius su tais reiškiniais. Autorės teigimu, terminų „socialiai remtini“, „socialiai pažeisti ir silpni“, „socialinių paslaugų gavėjai“, „globotiniai“, „socialinės rizikos asmenys“ vartojimas ir priskyrimas tam tikroms socialinėms grupėms rodo globos pagrindu kuriamą požiūrį bei santykius, kurie primeta neįgaliesiems pasyvių, priklausomų, silpnųjų vaidmenį, taip pat prisideda prie ilgalaikės priklausomybės nuo socialinės paramos kūrimosi ir paramos gavėjų sluoksnio augimo bei skurdo kultūros formavimosi.

Subkategorijos „**Neįgalieji – skurstantys**“ turinys rodo, kad straipsniuose pateikiama informacija, jog neįgalijų pensijos menkos, neįgalieji skursta, priversti skaičiuoti kiekvieną centą, stingantys pinigų būtiniausioms prekėms, vaistams, maistui, o kai kurie iš jų netgi badauja („*Vyriškis verčiasi sunkiai – gyvena iš 300 litų invalidumo pensijos*“ (LŽ); „*Daugelis jų turi taupyti kiekvieną centą*“ (VŽ); „*Pinigų trūks net būtiniausioms reikmėms*“ (Resp.); „*Dalis neįgalijų ir jų globėjų ne tik neįperka vaistų, bet ir badauja*“ (LR). Tokio pobūdžio informacija gali kelti gailesčio neįgaliesiems jausmus – jiems reikia padėti, taip pat atstumiančius jausmus, juk bendravimas su asmeniu, kuris negali patenkinti net būtiniausių poreikių, pasak S. Mikulionienės, D. Petkevičienės (2006), sukelia daug keblumų.

Kategorijos „**Neįgalieji – bejėgės aukos**“ turinys atskleidžia dienraščiuose pateikiamą informaciją apie neįgalius asmenis kaip silpnus, dažnai tampančius įvairių nusikaltimų aukomis. Tą atspindi išskirtos subkategorijos „**Neįgalieji – įvairių nusikalstamų veikų aukos**“ turinys. Dienraščiu straipsniuose pateikiami atvejai, kai neįgalūs asmenys tampa artimųjų, kitų žmonių smurto aukomis („*Tėvas žagino neįgalią dukterį*“ (LR); „*21 metų M. I. aukomis rinkdavosi visiškai neįgalius senokus*“ (LŽ); „*Porėlė nukankino neįgalų vyrą*“ (LR); „*Neįgalijų pensione – tarsi budelio irštvoje. Psichi-*

kos negalią turintys ligoniai surišami tramdomaisiais marškiniiais, iš jų vagiamas maištas, nepaklusnieji baudžiami fizine bausme“ (LR). Neįgalumas yra taip pat vaizduojamas kaip silpnybė, kuria naudojasi aplinkiniai asmenys, siekdami apgauti, pasipelnėti („Kūrėjui apmaudu tik dėl to, kad jo negalia kartais pasinaudoja blogų kėslių žmonės. Sykį turguje pirkdamas kopūsto galvą padavė 100 litų, o grąžos gavo tik 80. Tik grįžęs namo poetas suprato buvęs apgautas“ (LR). Taip pat neįgalieji pristatomi kaip patyčių objektai, o neįgalumas kaip patyčių kilimo priežastis („Internautų patyčių aukos – pora neįgalių tauragiškių“ (LR); „Iš tiesų iš bekojo ir berankio pirmoko vaikai tyčiojosi žiauriai ir tiesmukai“ (LR).

Taip pat neįgalieji parodomi kaip valstybės institucijų pasyvumo vykdant integracijos programą aukos, jie jaučiasi valdžios ignoruojami, susiduria su savo teisių pažeidimo problemomis. Tai atspindi subkategorijos „**Neįgalieji – valdžios ignoruojami**“ turinys: „Pagalba mūsų valstybėje deklaruojama ne tik žodžiais, bet ir teisės aktais. Teoriškai. O praktiškai neįgalieji gali <....> pagalbą pamiršti“ (Resp.); „Likimo nuskriausti žmonės iš valstybės nesulaukia ne tik dėmesio, bet ir būtinos pagalbos“ (VŽ); „Noriu paviešinti, kad <....> neįgaliųjų draugija <....> dėl valdžios nedėmesingumo seniai kenčia“ (VŽ); „Susitarimas yra procesas, o su neįgaliaisiais, kurie sudaro apie dešimtį valstybės gyventojų, jokio dialogo nebuvo“ (Resp.); „Neįgalieji nerūpi“ (Resp.).

Išvados

Tyrimas atskleidė, kad dienraščių straipsniuose negalios tematika dominuoja klinikinis požiūris į negalią. Negalia parodoma kaip medicininė patologija, kaip praradimas, problemų šaltinis, kitoniškumas, apriboja asmens galimybes. Neįgalus asmuo – valstybės išlaikytinis, jis silpnas, reikalaujantis pagalbos, globos, gydymo, korekcijos.

Dienraščių straipsniuose identifikuojami negalios vaizdiniai, atspindintys socialinį požiūrį į negalią, tačiau tokio pobūdžio informacija aptinkama nedažnai. Šio pobūdžio straipsniuose negalia parodoma kaip įprasta gyvenimo dalis, neįgalieji kaip visaverčiai visuomenės nariai, pateikiama informacija apie neįgaliųjų pasiekimus, jų aktyvumą, socialinį dalyvavimą. Neįgalių asmenų kaip galinčių vaizdavimas visų pirmą prisideda prie neigiamų stereotipų apie juos kaip silpnus, nesavarankiškus paneigimo ir keitimo į galimybes ir dalyvavimą nukreiptais vaizdiniais.

Atlikta negalios vaizdinių Lietuvos dienraščiuose apžvalga galėtų būti kaip pakopa negatyvių negalios vaizdinių keitimo link. Neigiamų vaizdinių atpažinimas ir dekonstravimas yra svarbi prielaida sėkmingai neįgaliųjų socialinei integracijai, dalyvavimo užtikrinimui, lygiateisės socialinės politikos vykdymui, pilietiškumo bei solidarumo jausmo visuomenėje skatinimui. Svarbu, kad žurnalistai, rašydami straipsnius negalios tema, nevertotų pasenusios, negatyvios, stigmatizuojančios kalbos, matytų žmogų, jo turimą potencialą, išteklius, o ne jo ligas, sutrikimus, negalėjimus, pateiktų ne tik informaciją, atvejus, bet ir gilesnes *įžvalgas*, skatintų diskusiją, daugiau remtųsi pagrįsta moksline informacija. Taip pat vertėtų pateikti spaudai kuo daugiau alternatyvios vyraujančiai joje informacijos, kuri prisidėtų keičiant klinikinį požiūrį į negalią.

Literatūra

- Aleknonis, G. Informacijos vakuumas Lietuvos žiniasklaidoje. *Informacijos mokslai*. 2006, 37: 83–90.
- Bagdonas, A. Neįgaliųjų darbo rinkoje varžymas. *Skirtingi ir lygūs visuomenėje ir darbuotoje*. 2007: 69–153.
- Baranauskienė, I.; Ruškus, J. *Neįgaliųjų dalyvavimas darbo rinkoje: profesinio rengimo ir profesinės adaptacijos sąveika*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2004.
- Creswell, J. W. *Research design: Qualitative, Quantative and mixed methods approaches*. London: Sage, 2009.
- Daugėla, M. Žmonių, turinčių sunkią fizinę negalę, darbinė veikla ir ją įgalinantys resursai. Socialinė parama neįgaliesiems įdarbinimo situacijoje: mokslinės praktinės konferencijos pranešimų medžiaga. Šiauliai: Šiaurės Lietuva, 2004, p. 65–47.
- Daugėla, M. Fiziškai neįgalaus žmogaus socialinis vaizdinys ir jo struktūra: kokybinio tyrimo rezultatai. *Specialusis ugdymas*. 2006, 1(4): 8–17.
- Edney, R. D. Media and Mental Illness: A Literature Review. *Canadian Mental Health Association*. 2004 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-11-19]. <http://www.ontario.cmha.ca/about_mental_health.asp?cID=7601>.
- Gailienė, I. Negalę turinčių asmenų subjektyvieji nedarbo faktoriai: darbo motyvacijos aspektas. *Specialusis ugdymas*. 2006, 2(15): 135–146.
- Gailienė, I. Neįgaliųjų nuostatų į negalią ir neįgaliuosius semantinis turinys. *Specialusis ugdymas*. 2007, 2(7): 8–17.
- Goodley, D. *Disability studies – an interdisciplinary introduction*. London: Sage publications, 2011.
- Gottlieb, N. *Language and Disability in Japan*. Cambridge: Cambridge university press, 2005.
- Haller, B.; Doris, B.; Rahn, J. Media labeling versus the US disability community identity: a study of shifting cultural language. *Disability and society*. 2006, 21(1): 61–75.
- Hardin, M.; Lynn, S.; Walsdorf, K. Missing in Action? Images of Disability in Sports Illustrated for Kids. *Disability studies quarterly*. 2001, 21(2) [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-12-07]. <<http://dsq-sds.org/article/view/277/303>>.
- Henderson, G.; Bryan, W. V. *Psychosocial aspects of disability*. Springfield, Illinois: Charles C Thomas publisher, 2011.
- Hernandez, B. ir kt. Perspectives of people with disabilities on employment, vocational rehabilitation, and the ticket to work program. *Journal Vocational Rehabilitation*. 2007, 27: 191–201.
- Kaffemanienė, I.; Vinikaitytė, J. Judėjimo negalę turinčių asmenų profesinė motyvacija ir subjektyviai suvokiami (ne)sėkmingos integracijos į darbo rinką veiksniai. *Specialusis ugdymas*. 2007, 2(17): 145–156.
- Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 83-1983.
- Ljuslinder, K.; Mataitytė-Diržienė, J.; Morlandsto, L. *Neįgaliųjų įvaizdis Lietuvoje – požiūris iš Skandinavijos*, 2009 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-12-04]. <<http://www.gip-vilnius.lt/ataskaita%20lietuviska.pdf>>.
- Mallet, R. Representing disability in an ableist world: essays on mass media. *Disability and society*. 2011, 26(7): 891–893.
- Mataitytė-Diržienė, J. *Sutrikusios psichikos asmenų vaizdavimas Lietuvos žiniasklaidoje*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011.
- Mikulionienė, S. Senatvės įvaizdžiai Lietuvos periodinėje spaudoje: tarp pagarbos ir baimės. *Socialinis darbas*. 2006, 5(1): 38–49.
- Marini, I.; Glover-Graf, N. M. *Psychosocial aspects of disability*. New York: Springer publishing company, 2012.
- Neįgaliųjų teisių konvencija, 2006 [žiūrėta 2012-12-07]. <<http://www.socmin.lt/index.php?1917114157>>.
- Nacionalinė neįgaliųjų socialinės integracijos programa 2003–2012 m. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 57-2335.

- Nacionalinė neįgaliųjų socialinės integracijos programa 2013–2019 m. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 137-7021.
- Peterson, D. B. *Psychological aspects of functioning, disability and health*. New York: Springer, 2010.
- Robinson, R.; Young, M. E.; Pomeranz, J. Content analysis of factors identified in vocational evaluation analysis reports. *The Rehabilitation Professional*. 2009, 17 (4): 163–174.
- Ruškus, J. *Negalės fenomenas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2002.
- Ruškus, J.; Daugėla, M. Socialinio fizinės negalios vaizdinio Lietuvos žiniasklaidoje (laikraščiuose) struktūra ir kryptingumas. *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*. 2004, 2(52): 49–60.
- Ruškus, J.; Mažeikis, G. *Neįgalumas ir socialinis dalyvavimas. Kritisė patirtis ir galimybių Lietuvoje refleksija*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2007.
- Schwartz, D. ir kt. Dispelling stereotypes: promoting disability equality through film. *Disability & Society*. 2010, 25 (7): 841–848.
- Stuart, H. Media Portrayal of Mental Illness and its Treatments. What Effect does it Have on People with Mental Illness? *CNS Drugs*. 2006. 20(2): 99–106.
- Switzer, J. V. *Disabled rights: American disability policy and fight for equality*. Washington: Georgetown university press, 2003.
- Šėporaitė, D. Negalia ir lytis. Fiziškai neįgalių moterų moteriškumo sampratos. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*. 2006, 2: 108–130.
- Viluckienė, J. Negalia kaip biografinis lūžis. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*. 2010, 1(26): 116–130.
- Žalimienė, L. „Socialiai remtini“, „socialiai silpni“, „priklausantys socialinei rizikai“, „pagalbos gavėjai“... Kokius socialinių paslaugų vartotojus konstruoja Lietuvos socialinių paslaugų politikai? *Kultūra ir visuomenė*. 2011, 2(1): 49–60.
- Žalkauskaitė, U. Crystallization of Disability Stereotypes in Lithuanian Media. *Socialiniai mokslai*. 2012, 1 (75): 83–91.

SOCIAL IMAGES OF DISABILITY IN LITHUANIAN DAILY NEWSPAPERS

Assoc. Prof. Dr. Rita Raudeliūnaitė

Diana Šavareikaitė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary

Social images of disability are one of the most important problems in the psychosocial structure of the phenomenon of disability. It allows not only to analyse the prevailing trends, approaches or values, which are constructing disability, but also to identify the conception of disability, which is accepted in a particular society as a result of certain social representation of disability, methods of integration of people with disabilities, actions of social policy, the rate of social exclusion or inclusion of people with disabilities. Not every individual encounters disability personally, therefore, the cognition of this phenomenon occurs through intermediaries. Mass media (television, the press, internet

and others) most frequently serve as such intermediaries. Mass media not only reflects certain constructs of social reality, but also possesses the power to create them. Therefore, to a large extent, public opinion, attitudes and behaviour encouraged by them depend on the ability of mass media to select, define and present certain phenomena. The attitude towards the disability presented in mass media influences the formation of the identity of the disabled, the perception of the social phenomenon of disability and determines the status and roles of persons with disabilities in society.

Current scientific discourse shows that research on social images of disability is relevant. According to Ruškus and Mažeikis (2007), this research may facilitate revelation of definitions of (ab)normality, how disability is structured and what models of behaviour and relations with persons with disabilities are presupposed. It has been noticed that the representation of disability most frequently contains negative connotations because of the associations ascribed to disability. Therefore, in striving for full integration of people with disabilities into society, it is necessary to identify destructive constructs and replace them with a change-centred attitude.

The goal of the research is to reveal peculiarities of social images of disability, which are represented in the daily newspapers of Lithuania. The method of document analysis was chosen, which allows for an objective evaluation of the nature of disability constructs published in the daily newspapers during the determined period. The qualitative and quantitative content analysis of the selected texts was conducted applying the method of document analysis. The article focuses on presentation of results of qualitative analysis of articles published in daily newspapers. The qualitative content analysis was carried out following the inductive logic of building categories that is based on research data. Conducting qualitative content analysis, the following sequence was observed (Creswell, 2009): repeated reading of the content of the selected articles, identification of meaningful elements in the analysed text, grouping of meaningful elements into categories and sub-categories, integration of categories into the context of the analysed phenomenon and description of their content. The four biggest national daily newspapers (Lietuvos Rytas, Lietuvos Žinios, Respublika, Vakaro Žinios) were chosen for empiric research. The newspapers were published during the period from January 2009 to May 2010.

During the analysed period, 136 articles on the topic of disability were found in the four daily newspapers of Lithuania. The biggest proportion of information on the theme of disability consisted of informative reports; the lack of educative information and information based on scientific facts was observed. The qualitative analysis of articles on disability in the daily newspapers revealed the continuing prevalence of a clinical attitude towards disability: disability as a medical pathology, a loss, a source of problems, the otherness, limited personal opportunities; a person with a disability is seen as a dependent of the state, s/he is weak and requires care, support or treatment. On the other hand, images of disability as identified in the newspaper articles reflect the social attitude towards disability: disability as a common part of life, persons with disabilities are full-value members of the society; information on the achievements of people with disabilities, their activity and social involvement are also presented.

Keywords: disability, people with disabilities, social imagine, mass media, newspapers.

